



1 Tolmetaja veerg

**ESSEE**

4 *Helmir Pálsson* Kosmose ja kaose vahel

**VANA AEG**

9 *Amar Annus* Paabeli Marduk ja Hammurapi

**DOKUMENT JA KOMMENTAAR**

20 *Ants Viires* Eestlaste ajalooteadvus 18.–19. sajandil

37 *Väino Sirk* Õpetajate seminar 1920.–1930. aastatel –  
haridusprobleem Eestis ja mujalgi

48 *Viktor Niitsoo* Relvastamata vastupanu aastail 1940–41 III

57 *Jaak Pihlau* Maapõgenemised okupeeritud Eestist

72 Eesti Filmiarhiivi fotonurk. Konstantin Märskä ja Theodor Luts  
– 105. Koostanud *Ivi Tomingas*

**AJALOOTEORIA**

82 *Jörn Rüsen* Ajalookultuur uurimisprobleemina

91 *Mart Kivimäe* Ajalookultuuri pretensioonid

**KIRJANDUSLOOLISEST ARHIIVIST**

95 *Viktor Masing* Reis mandri teise serva. Üks reisilugu  
värssides. Kommenteerinud *Piret Noorhani*

**ARHIIVINDUS**

107 *S. Müller, J. A. Feith, R. Fruin* Arhiivide korraldamise ja  
kirjeldamise käsiraamat. Raamatu lõpp

115 *Ilkka Korhonen* Soome Sõjaarhiiv kaheksa aastakümne keerises.



# AUNA

AJALOOKULTUURI AJAKIRI

2001

## HISTORIA ROSSICA

- 120 *Tõnu Tannberg* 1950. aasta märtsipleenumi eel- ja järellugu. "Eesti süüasi" (1949–1952) Moskvast vaadatuna

## ARVUSTUSED

- 126 *Vello Helk* Eesti vanimatest raamatutest
- 129 *Rein Helme* Malle Salupere töötsingud
- 131 *Indrek Jürjo* Doktoriväitekirja luteriusu kiriku saatuse-aastatest Eestis
- 138 *Peep Pillak* Kommunismi must raamat eesti keeles

- 141 *Ülle Tarklaänen* Suurperest Soomes

- 142 *Tiit Noormets* Leedu inimkaotused nõukogude võimu all

## VARIA

- 144 *Toomas Karjahärm* Eesti ajalookirjanduse aastapreemia 2000

- 146 *Tiina Kala* Paavstiarhiiv ja Eesti ajalugu

- 148 *Paavo Annus* Esineja esimeselt eestikeelselt heliplaadilt

- 150 *Velly Roots* Arhiiviseadus tegelikkuses

- 154 *Mait Talts* Näitus "Haruldasi väljaandeid Riigiarhiivi kogudest. Propagandatrükis"

- 157 *Janika Kronberg* Kes kirjutas Manivald Rästase raamatu "Tulin kodumaalt"?

- 159 Summary 3/2001

# Ajaloookultuur uurimisprobleemina

JÖRN RÜSEN

**M**a teeksin järgnevalt ettepaneku kasutada fundamentaalse kategooriana väljendit "ajaloookultuur", et määratleda ajaloolise mõtlemise kohta elus.<sup>1</sup> See kategooria peab võimaldama ajalooeaduse avaramat ja sügavamalt enesemõistmist kui akadeemilise erialatöö piires esinev käsitlus, ja ühtlasi peab selle abil sõnastama ning põhjendama sellised kutseliste ajaloolaste asjatundmisele esitatavad nõudmised, mille vajalikkust on seni liiga vähe arvestatud. Koos sellega laseksin ma esile tõusta ka ajaloohuvi aktuaalsetel muutustel, nimelt huvi eemaldumise "ühiskonnast" ja selle pöördumise "kultuuri" poole mõtisklustes ajalooeaduse aluste, ajaloolise mõtlemise ülesannete ja funktsioonide üle sotsiaalses praktikas.

Katse ületada akadeemilise erialatöö piire ei ole uus. Aga seepärast ei ole see ka veel üleaarne, pigem on nii, et seda tuleb üritada ikka ja jälle, et ajalootunnetuse mõttepotentsiaal ekspertide kitsarinnalises asjatundmises ära ei kuisaks. Nõnda siis puudutaksin üha ja aina end etableeriva ja taastootva eriateadlaskonna piire, millega ajalooeadus kui iseseisev eriala eraldab end ühiskondliku elu mitmesugustest ja ikka jälle vahelduvatest nõuetest, tähenduslikkuseoletustest ja kasulikuse vaatenurkadest, et järgida segamatult tunnetusprogressi sisemisi regulatiive. Ma ei tahaks neid piire kaotada, vaid soovin muuta nad läbi-

laskvaks. "Ajaloookultuur" on selle läbilaskvuse kategooria. See avardab ajaloolaste enesekohast tähelepanu kolmes suhtes. Esiteks loob see avarama vaate ajaloolise tunnetuse sõltuvusele kontekstist. Seni on arutatud seda kontekstisõltuvust peamiselt objektiivsuse ja parteilisuse probleemina. Kultuuri kategooriaga satub pilgu alla poliitilises arvamuste võitluses olevate seisukohade fenomenist palju sügavamale paigutatav ja ulatuslikum laadestus, mis hõlmab ajaloolise mõtlemise juurdumist elupraktikas ning selle pöördumist elupraktika poole. Kultuuri kategooriaga saab valgustada ajaloolise tunnetuse konstitutiivset adressaatide suhet, mis on küll olnud historikas põhimõtteliselt arutusel, aga on ometigi enamasti piirdunud ajaloolise teadmise mõne keskse sotsiaalse funktsiooni loetlemisega. Teiseks avardab ajaloookultuuri kategooria ajaloodidaktika horisonti. Didaktika on ajalooeaduse järele päriiva küsimuseseadega juba vabanenud kitsast suunatusest ajalooõpetuse õpirotsessidele, ent koos sellega ei ole ta veel plisavalt vaatluse alla võtnud eluseid, milles ajalooeadvus välja kujuneb ja toimib. Ajaloookultuur haarab ajalooeadvust üleni ja peab ühtlasi silmas enam kui tunnetust juhtiva ajaloolise orienteerumise kognitiivseid protsesse, mis on ajaloodidaktilise huvi puhul esiplaanil. Kolmandaks ja lõpuks avardab ajaloookultuuri kategooria ka professionaliseerunud ajaloolaste ainepädevust.

Täna on pädev eriala valdamine ammen-  
dunud põhiliselt sellega, et tuntakse ajaloole  
kui teadusele mõõduandvaid kognitiivseid  
printsippe ja osatakse vastavalt nelle printsii-  
pidele ümber käia ajaloolise teadmisega, ja sin-  
na juurde kuulub ka eeskujulik uuringupäde-  
vus, niisugune võime, mis avaldub selles, et vä-  
hemalt ühes spetsiaalses valdkonnas suude-  
takse diskuteerida piki kogu seda uurimis-  
suunda. See pädevus on veidralt kitsarinnali-  
ne, sest ta ei sisalda tingimata vajalikuna mi-  
dagi sellist nagu kultuuriline tegevuskompe-  
tents. "Ajalookultuur" paneb erialase teadmi-  
setoodangu mõisteliselt neisse seostesse, mil-  
les see alati toimub, ta toob ilmsiks praktika  
kui teooria elueliksiiri ja teooria kui praktika  
elueliksiiri. Järelikult võiks ajalookultuuri ka-  
tegoriast lähtuv ajalooteaduse enesemõistmi-  
ne anda tulemuseks ajaloolise ainepädevuse  
põhimõttelise avardumise kuni ajalooteadmi-  
se praktilise kasutamise valdkonnani välja.

Niisugune erialase enesemõistmise ja eri-  
alase tegevuskompetentsi jaotamine dimen-  
sioonideks pole loomulikult uus asi, vaid on  
ikkagi kätketud sellesse, mida ajaloolased on  
teenud ja teevad, aga seda pole veel süstemaatiliselt  
arendatud ega teostatud. Selleks on vaja  
uurimistööd. Ajalookultuur tuleb kategooria-  
na jõustada uurides. See uurimine peaks tol-  
muma kolmel tasandil: teoreetilisel, empiirilisel  
ja pragmaatilisel tasandil.

Ajalookultuuri teoreetiline uurimine tä-  
hendab seda, et fenomeni valdkond tuleb hõl-  
vata ja teistega võrreldes piiritleda. Niisugu-  
ne definitsioon peab lähtuma ajaloolise mee-  
nutuse omapärasest ja funktsioonist ühiskonna  
elus ja arendama seda nõnda, et ta esineks ja  
oleks kasutusele võetav suhteliselt homogeense  
uurimisalana. See defineerimistöö võib jät-  
kata senist debatti ajalooteaduse omapära ja  
funktsiooni üle. Ajalookultuuri saab nüüd  
mõista praktikana, nimelt kogemuse, tõlgenda-  
mise ja orienteerumise, kogemuste tõlgenda-  
mise kaudu toimuva maailma omandamise,  
kommunikatsiooni ja iseendast arusaamise  
ning tegevusmotiivatsiooni tegurina. Ajalookul-  
tuuri on võimalik defineerida kui meenutus-  
töö koguvõldekonda ühiskonna elus ehk –  
komplekssemalt sõnastades – kui aja tõlgen-

duste kogumit ajaloolise meenutuse kaudu,  
mis on ühiskonnale paratamatult vajalik, et  
oma eluvorme ja -teostusi ajalise muutumise  
aktuaalses protsessis mõttekalt korraldada,  
iseennast võrreldes teistega mõista ja tegut-  
seda nii, et saaks võimalikuks inimese ja maa-  
ilma sihipärane teisenemine. Niisugune defi-  
neerimistöö on midagi enam kui vaid märg  
filosoofilistele peadele. See nimelt integree-  
rib asjaolud ja tegevused, mida seni on aruta-  
tud enamasti üksteisest lahus: teadusliku uuri-  
mise, kunstilise kujunduse, poliitiliste võimu-  
võitluste elemendid ja faktorid, massimee-  
diuuliku avalikkuse, kooli- ja koolivälise kas-  
vatuse, vabaaja veetmise; see läbib risti ka eri-  
nevad institutsioonid, nagu ülikool, muu-  
seum, muinsuskaitse, kool, haldus, massimee-  
dia, ja integreerib ühiste tunnuste alla erine-  
vad tegevused, nagu õpetamine, meelelahu-  
tus, legitimatsioon, kriitika, hälvitamine, in-  
formatsioon ja paljud muud. See laseb osuta-  
da millelegi läbivale, ühisele, hõlmavale kui  
sellisele ning õpetab nägema ühe täiesti kind-  
la kultuurimooduse metsa selle erineva aval-  
dusvormi puude tagant.

<sup>1</sup> Esimesi mõtteid selle kategooria kohta arenda-  
sin ma artiklis: Jörn Rüsen, Für eine Didaktik  
historischer Museen. – Jörn Rüsen, Wolfgang Ernst,  
Heinrich Theodor Grütter (Eds.), Geschichte sehen.  
Beiträge zur Ästhetik historischer Museen  
(Geschichtsdidaktik. Studien, Materialien. NE Bd.  
1). Pfafler, 1988, lk 9–20, eriti lk 11 jj. Vrd  
ka väljaandjate poolt antud väga nappi mõiste sel-  
gitust teoses: Karl Pellens, Siegfried Quandt, Hans  
Süssmuth (Eds.), Geschichtskultur – Geschichts-  
didaktik. Internationale Bibliographie. Paderborn,  
1984, lk 7. Termin *historical culture* esineb ka  
Sande Cohenil. Ta kasutab seda selleks, et analüü-  
sida eriteadusliku ajaloo diskursust kindlalt post-  
modernse teaduskriitilise argumentatsiooni vahen-  
ditega (vrd tema raamatut: *Historical Culture. On  
the Recoding of an Academic Discipline*. Berkeley,  
1986). Wolfgang Hardtwig mõistab "ajalookultuu-  
ri" all üksnes "kogunimetust, tähistamaks äärmis-  
elt erinevaid, täienduvaid ja põimuvaid, igal ju-  
hul otseselt või kaudselt üksteisega seotud vorme,  
milles toimub mineviku presentatsioon olevikus"  
(*Geschichtskultur und Wissenschaft*. München,  
1990, lk 8 jj.). Anda selle seotuse süstemaatilist  
või ajaloolist seletust ta ei katsi.

Et uurides hõlvata selle fenomenivaldkonna esinemisvormide kompleksust, on teooria tasandil vajalik analüütiline diferentseerimine. Ajalookultuuri teooria lähtel seisab küsimus tema aluste kohta. Siin oleks kõigepealt hädavajalik keele kaudu saadava eriomaselt ajaloolise mõttekonstitutsiooni grammatika ja semantika, seega siis ajaloolise jutustamise kui ajalooteadvuse konstitutiivse mentaalse operatsiooni teooria. Ajalooline jutustamine tuleb võtta teemaks praktilistes eluseostes, mis konstitueerib eriomaselt ajaloolise kogemuse, maailmatõlgenduse ja enesearusamise. Selle kohta on juba olemas terve hulk selgitavaid uurimusi. Ma nimetan siinkohal üksnes Kurt Röttgersi tööd "Kommunikatiivne tekst ja lugude ajastruktuur".<sup>2</sup> Ajalookultuuri sotsiaalsele aspektile määrav ajaloolise jutustamise suhe praktikaga on ajaloolise elemendi retoorika teema. (Räägitakse samuti ka ajaloolise interpretatsiooni "poliitikat".)<sup>3</sup> Viimase aja ajalooteoreetiline diskussioon, mida on eriti ajendanud Hayden White, on väga intensiivselt pühendunud sellele retoorikale<sup>4</sup> ja on välja töötanud ka meetodilise instrumentariumi selle analüüsiks. Nimetatud meetodikale on iseäranis tugevat mõju avaldanud Hayden White'i ettepanekud ja tropoloogilise menetluse näited.<sup>5</sup> Ometigi pole veel siiani jõutud, nagu ma näen, analüüsitud keelelis-sümboolsete mõtestamissoorituste puhul ajaloolise elemendi vastuvõetava spetsifikatsioonini; pigem on asi tõenäoliselt nii, et selline spetsifikatsioon on nüüd raskendatud või koguni tehtud võimatuks, sest historiograafia ja ilukirjanduse vahelised piirid on tundmatu seni ähmastunud. Milline põhimõtteline tähendus on sel ajaloolise retoorilisel mõõtmel, võib selgitada kahe Saksamaa Liitvabariigi elust võetud näite varal, negatiivse ja positiivse näitega. Pean silmas meie Liidupäeva tollase esimehe Philipp Jenningeri kõnet natsionaalsotsialistliku juudidpogrommi 50. aastapäeval ja riigipea Richard von Weizsäckeri kõnet 1945. aasta mais olnud Saksa kapitulatsioonile mälestuseks.<sup>6</sup> See, mis iseloomustab kumbagi kõnet (nii positiivses kui ka negatiivses mõttes), paikneb allpool teaduse ja poliitika eraldusjoont, nimelt seal, kus ajalooline mee-

nutus puudutab ühiskonna elunärvi, mis ulatub (olguigi erinevail teil) niihästi teadusesse kui ka poliitikasse. Ajaloolise retoorika on ajalookultuuri teooria, see käsitleb selle praktilise funktsiooni elementaarset täidevõimist, mis saab osaks ajaloolisele meenutusele ühiskonna kultuurielus.

Lähtudes sellelt elementaarse, fundamentaalse ja üldhaarava tasandilt, saab eraldada ajalookultuuri diferentseeringud ning kirjeldada neid nende omapäras ja kompleksses vastastiksuhtes. Niisugune eristamine peaks lähtuma dominantsetest olevikukogemustest ning isoleerima üksteisest ajalookultuuri esteetilise, poliitilise ja kognitiivse mõõtme, seega vaatlema ajalugu kunstina, poliitikana ja teadusena ning identifitseerima iga kord selles erinevas avaldusvormis mõõduandvad ajaloolise mõtestamise regulatiivid, analüüsima nende vastastikust suhet ja koos sellega töötama välja mõistelistest eristustest ja komplekssete seoste võrgu, millega saab korrastada avaliku meenutustöö ilmtingute mitmekesisust. Loomulikult on peale kunsti, poliitika ja teaduse ka kultuuri teisi avaldusvorme, nagu näiteks religioon, maailmavaade ja ideoloogia, aga nende erilistust ja funktsiooni ei saa tõenäoliselt tunnetada ilma kolme teise mainitud dimensiooni ning neis toimivate kultuuriloo me tegurite omapära ja süstemaatilise vastastiksuhte teoreetilise selgitusest.

Kui alustada ette pandud diferentseerimist esteetilise mõõtmega, siis torkab kohe silma märkimisväärne uurimisdefitsiit: pole olemas üldist ajaloolise esteetikat. Me ei tea mitte kui midagi eriomaselt ajaloolise kogemuse ja tajumise omapärasest ja konstitutsioonist, ega ka sellest, kas ja kuidas võiks sedastada ning kirjeldada eriomaselt ajaloolisi protseduure imaginatiivse mõtestamise prekognitiivsel tasandil. See puudujääk on äärmiselt rahutuks tegev niivõrd, kui et spetsiifiliselt esteetiliste mõtestamistegurite tähenduses ajalooteadvuse meenutusjõudlusele ja just nimelt selle praktilises mõjus ühiskonna elule pole enam võimalik kahelda.

Poliitilise valdkonnas ei ole asjad väga palju paremad. Küll on poliitilise kultuuri teooriaga avatud üks uurimissuund, mis võtab tee-

maks pe  
tuuriteg  
veel lei  
hetkeks  
mastes  
kontsey  
ühise aj  
likule ik  
poliitili  
tegur, ja  
ajalooli  
le meh  
loolise  
määrav  
kommu  
teooriat  
liitlist:  
siis sell  
ajalugu  
matsioo  
se emp  
haarak  
nide ja  
tuuris,  
tuks aj  
traditsi

<sup>2</sup> Kurt R.  
Zeitstru  
<sup>3</sup> Hayden  
ation. C  
Conten  
Historic  
82 (sak  
pretatio  
Die Bed  
Geschic  
107); Fi  
ation. –  
Hoolim.  
hiliselt  
sessid,  
tus eter  
tema "F  
<sup>4</sup> Vrd  
Geschic  
furt a.  
History  
Encyclo  
lk 368–

unärvi, mis ulala-  
 västi teadusesse  
 retoorika on aja-  
 eb selle praktili-  
 äidevilmist, mis  
 itusele ühiskon-

arse, fundamen-  
 t, saab eraldada  
 ügud ning kirjel-  
 ja komplekses  
 ristamine peaks  
 ikukogemustest  
 jalookultuuri es-  
 vse mõõtme, see-  
 a, poliitika ja  
 ima iga kord sel-  
 ööduandvad aja-  
 ivid, analüüsima  
 koos sellega töö-  
 ste ja kompleks-  
 b korrastada ava-  
 : mitmekesisust.  
 i, poliitika ja tea-  
 dusvorme, nagu  
 ade ja ideoloogia,  
 slooni ei saa tõe-  
 lme telse maini-  
 oimivate kultuu-  
 a süstemaatilise  
 elgitusega.

diferentseerimist  
 orkab kohe silma  
 tsiiit: pole olemas  
 te ei tea mitte kui  
 : kogemuse ja ta-  
 utsioonist, ega ka  
 edastada ning kir-  
 lisi protseduure  
 prekognitiivsel tar-  
 mriselt rahutuks-  
 iliselt esteetiliste  
 ises ajalooteadvu-  
 just nimelt selle  
 a elule pole enam

ole asjad väga pal-  
 ise kultuuri teo-  
 ond, mis võtab tee-

maks poliitika kultuurilised tegurid, ent kul-  
 tuuritegur "ajalooline meenutus" ei ole seal  
 veel leidnud kuigi suurt tähelepanu, kui jätta  
 hetkeks kõrvale natsionalismiuringud. Vii-  
 mastes on arendatud viljakaid teooriapäraseid  
 kontsepte, milles üksmeelselt rõhutatakse  
 ühise ajaloo konstitutiivset tähendust rahvus-  
 likule identiteedile. Me teame, et ajalugu on  
 poliitilise võimu legitiimsuse esmajärguline  
 tegur, ja tasuks vaeva muuta läbipaistvaks see  
 ajaloolise meenutuse mõju võimu sisemiste-  
 le mehhanismidele, talle mõõduandvatele aja-  
 loolise mõtestamise printsiipidele ning talle  
 määravale valitsejate ja valitsetavate vahelise  
 kommunikatsiooni moodusele. Niisuguse  
 teooriat pole võimalik selgitada, millist poli-  
 tiitilist rolli mängib ajalooteadus (kas ta ise on  
 siis sellest teadlik või mitte). Üldiselt mängib  
 ajalugu olulist rolli poliitilise võimu legiti-  
 matsioonis. Kuid poliitilise võimu legitiimsu-  
 se empiiriliselt küllastatud tüpoloogiat, mis  
 haaraks ajaloolise algme erinevate funktsioo-  
 nide ja ilmingute mänguruumi poliitilises kul-  
 tuuris, pole olemas. Ei ole ju nii, nagu seos-  
 tuks ajalooline meenutus vaid üheainsaga,  
 traditsioonilisega, Max Weberi esitatud kol-

<sup>2</sup> Kurt Röttgers, *Der kommunikative Text und die Zeltstruktur von Geschichten*. Freiburg i. Br. 1982.

<sup>3</sup> Hayden White, *The Politics of Historical Interpretation. Discipline and De-Sublimation*. – Id., *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore, 1987, lk 58–82 (saksa k: *Die Politik der historischen Interpretation. Disziplin und Entsublimierung*. – Ders., *Die Bedeutung der Form. Erzählstrukturen in der Geschichtsschreibung*. Frankfurt a. M., 1990, lk 78–107); Frank R. Ankersmit, *Historical Representation*. – *History and Theory* 27 (1988), lk 205–228. Hoolimata sellest kõnelemisest on esiplaanil põhiliselt objekti-konstitutsiooni tunnetuslikud protsessid, mitte aga see roll, mida ajalooline tunnetus etendab praktikas ja mis lõpuks ka otsustab tema "poliitika" üle.

<sup>4</sup> Vrd Dominique LaCapra, *Rhetoric and Geschichte*. – Ders., *Geschichte und Kritik*. Frankfurt a. M. 1987; J. H. Hexter, *The Rhetoric of History*. – David L. Sills (Ed.), *International Encyclopedia of the Social Sciences*, vol. 6, s.l. 1968, lk 368–394; vt ka: Jörn Rüsen, *Die Rhetoric des*

mest legitiimse valitsemise tüübist. Ajalooli-  
 se meenutuse elemendid mängivad kindlasti  
 ka teistes tüüpides oma rolli, ainult et me ei  
 tea sellest eriti palju.

Kõige paremini peaks olema teoreetiliselt  
 hõlvatud ajalookultuuri kognitiivne valdkond,  
 sest paljud siin mõõduandvad fenomenid asu-  
 vad historika temaatilisel alal, ajalooteaduse  
 alustele suunatud refleksiooni vallas, ja sel  
 refleksioonil on pikk ja elav traditsioon.<sup>7</sup> Siin  
 näen ma kahte otsustavat uurimisdefitsiiti.  
 Esimene puudutab ajaloole kui teadusele mõõ-  
 duandvate kognitiivsete printsiipide süste-  
 maatilist seost esteetiliste ja poliitiliste print-  
 siipidega. See viis, kuidas peeti ajaloolaste  
 vaidlust natsionaalsotsialistliku juudihävituse  
 asjus (see tähendab: kuidas vastased teinetei-  
 sest mööda rääkisid), näitab teatavat abitust  
 argumentatiivses ümberkäimises teaduse ja  
 poliitika sisemise ristumisega. Teine teoreeti-  
 line puudujääk käib ajaloolise meenutuse  
 mõtteallikate kohta. Me teame, et teadus ei  
 suuda oma mõistekeele, oma uuriva kogemus-  
 suhte, mõtlemise meetoodilise reeglustamise ja  
 argumenteeriva konsensusele orienteerumise  
 vahenditega piisavalt kujundada mõtet, mida

*Historischen*. – Michael Fehr, Stefan Grohé (Eds.), *Geschichte, Bild, Museum. Zur Darstellung von Geschichte im Museum*. Köln, 1989, lk 113–126.

<sup>5</sup> Hayden White, *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*. Baltimore, 1978 (saksa k: *Auch Klio dichtet oder die Fiktion des Faktischen. Studien zur Tropologie des historischen Diskurses*. Stuttgart, 1986).

<sup>6</sup> Vrd Katherina Oehler, *Glanz und Elend der öffentlichen Erinnerung. Die Rhetorik des Historischen in Richard von Weizsäckers Rede zum 8. Mai und Philipp Jennings Rede zum 9. November*. – Klaus Fröhlich, Heinrich Theodor Grütter, Jörn Rüsen (Eds.), *Geschichtskultur (Jahrbuch für Geschichtsdidaktik 3)*. Pfaffenweiler, 1992, lk 121–135.

<sup>7</sup> Vt selle kohta: Horst Walter Blanke, Dirk Fleischer, Jörn Rüsen, *Historik als akademische Praxis. Eine Dokumentation der geschichtstheoretischen Vorlesungen an deutschsprachigen Universitäten von 1750 bis 1900*. – *Dilthey-Jahrbuch für Philosophie und Geschichte der Geisteswissenschaften* 1 (1983), lk 182–255.

ta ometigi kasutab, kui olevikustab mineviku kui tahes koherentse ajaloo kujutises. Aga kuidas see mõte siis tekib? Saul Friedländeri ja Martin Broszati vaheline debatt<sup>8</sup> näitab kujukalt probleemi olukorda, sest selles arutluses on tegemist millegi enama kui *shoa* interpretatsiooniga, tegemist on nimelt eriteadusliku interpretatsiooniga piiridega ja ajalooliste kogemuste neidsamu piire ületava tõlgendamise vajadusega. Pean seal arutatud teaduse ja müüdi dihhotoomiat liiga rohmakaks jaotuseks, et jõuda sellega jälle mineviku kogemuse kohasele historiograafilisele mõtestamisele, selle saavutusele ja ühtlasi piiridele.

Kolmandat diferentseerimise strateegiat, ja nimelt geneetilise dünamiseerimise oma, saan ma siinkohal üksnes mainida, võimaluseta seda kas või ainult mõnegi põhijoonega visandada. See suhtub eelnimetatud analüütilisse diferentseerimisse nagu diakrooniline teooria sünkroonilisse. See strateegia peaks teooriapäraselt avama ajalookultuuri arengutrende, näiteks juba nimetatud kolmes, esteetilise, poliitilise ja kognitiivse mõõtmisega toimuvaid diferentseerimise protsesse, ning lisaks sellele ka selgitama, et ja kuidas ajaloolise spetsiifika on ajaloo jooksul tunduvalt muutunud. Reinhart Kosellecki hiljagast artiklist saadik me tunneme teadvuseloolist protsessi, milles näidisk ajaloomõtlemine, mida iseloomustab vormel "ajalugu on elu õpetaja" (*historia magistra vitae*), kaotab oma kultuuriliselt do-

mineeriva seisundi ja loovutab koha geneetilisele mõtlemisvormile.<sup>9</sup> Võrreldava tähtsusega protsessi, milles näidisk ajaloomõtlemine tekib traditsioonilisest – see langeb varajaste kõrgkultuuride aega –, me veel täpselt ei tunne. Huvitavaid uurimusi on olemas suulise ja kirjalikkuse meediumide konstitutiivsest tähendusest kollektiivse meenutuse vormile ja sisule.<sup>10</sup> See, mida parajasti jutustatakse "ajaloona" oma kontingentsuse kogemusega toime tulemiseks, sõltub oluliselt jutustamise meediumist. Nüüd tohiks muide pildada üht vana enesestmõistetavust, nimelt seda, et ajaloolise olemus tuleb siduda kirjalikkuse tingimusega, lubamatuks, ajaloolise kogemuse ja enesetunnetuse kategoriaalseks kaotuseks. Pealegi oleme sellise protsessi kaasaegsed, kus ajalugu muutub millekski uueks, sest astudes kirjalikkusest elektronaalsusse (nagu seda sammu on nimetanud Albert d'Haenens)<sup>11</sup> muutub teiseks dominantne kultuurimeedium. Kvalifitseerides seda uut postajaloona (*post-histoire*), ei hinnata õigesti selle mõtestamissoorituse antropoloogilist universaalsust, mille abil inimese ajalooteadvus peab saavutama mis elutingimustel iganes kontingentsusega toimetuleku. Postajalugu on vaid kimbatuse vokaabel ilma suure jõuta kollektiivse mälu ja koos sellega ajaloolise mõtlemise eriomaste vormide ja sisude avamiseks. Ajaloolise geneetilise teooria pakuks muide suurepärase interpretatsioonirastri, millega ajalookirjutuse ja ajaloolise mõtlemise ajalugu saaks ja tuleks integreerida üldhaaravasse kultuuriloosse.

Vaetud ja ette pandud teoretiseeringud ei ole eesmärk omaette, nad peavad täituma empiirilises konkretiseeringus ja modifikatsioonis. Ajalookultuuri kontseptiga oodatav ajaloolaste enesemõistmise horisondiavardus peaks sõltuma sellest, kuivõrd see empiiriline konkretiseerimine ja modifikatsioon läheneb reaalsele eluteostusele, milles tänapäeval tegeldakse ajalooteadusega ning kasutatakse ajaloolist teadmist väljaspool teaduse liig erinevaid eesmärke. See samm empiiria poole tõstatab terve rea meetodilisi probleeme. Nimelt saab seda sammu tõesti teha vaid sel määral – niisiis omandada ajalookultuuri

<sup>8</sup> Martin Broszat, Saul Friedländer, Um die "Historisierung des Nationalsozialismus". Ein Briefwechsel. – Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 36 (1988), lk 339–372.

<sup>9</sup> Reinhart Koselleck, *Historia Magistra Vitae. Über die Auflösung des Topos im Horizont neuzeitlich bewegter Geschichte.* – Ders., *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten.* Frankfurt a. M., 1979, lk 38–66.

<sup>10</sup> Vt näiteks: Aleida und Jan Assmann, Christof Hardmeyer (Eds.), *Schrift und Gedächtnis. Beiträge zur Archäologie der literarischen Kommunikation.* München, 1983.

<sup>11</sup> Albert d'Haenens, *Oralité, scribalité, électronalité. La Scribalité occidentale depuis le moyen âge.* Louvain-la-neuve, 1987.

kohta kogemusteoreetilised a tuurile ümber Millal on näitkus on juttu n ajalooline? Fe fika signatuur lispinnal, see välja võidelda riatööd vaja).

Kuidas on kaga? Hayden saadik, eelkõ history",<sup>12</sup> uur Samas aga kac historiograafia dusliku vormi pãrasusi, paral spetsiifika ja ju lookirjutuse t potentsiaali po nud maha Ran neb muudest t on ühtlasi kun

Kahjuks or hoolitsenud aja ja ka suur huv erinevaid teadu ajaloo teaduse ja mõjust palju meie argimaail

<sup>12</sup> Hayden White *Imagination in Narrative* 1973 (saksa: *Einbildungskraft* Frankfurt a. M., 1973).  
<sup>13</sup> Vrd selle kohta der *Geschichtsk* Lämmert, Peter *Aufklärung. Franz* muti: Jörn Rüsen *Angesicht der F* *Zeitalter der "neu* Zeit und Sinn. St Frankfurt a. M., 1973.  
<sup>14</sup> Leopold von F (Volker Dotterwe *Aus Werk und Na* lk 72 jj.



kohta geneetiliselt määratletava tähtsuse-ajaloomõtlemise langeb varaselt ja veel täpselt ei ole olemas suulisele konstitutiivneenutuse vorrajasti jutustamisuse kogemuloolisel jutus-ks muide pida-st, nimelt seda, da kirjalikkuse oolise kogemuaalseks kaotu-itsessi kaasaeg-kski uueks, sest iaalsusse (nagu Albert d'Hae-nantne kultuu-:da uut postaja-ita õigesti selle oogilist univver-ooteadvus peab . Iganes kontin-:ajalugu on vaid re jõuta kollek-oolise mõtlemi-ide avamiseks. pakus muide irastril, millega iõtlemise ajaluu-üldhaaravasse

etiseeringud ei eavad täituma .s ja modifikat-:eptiga oodatav risondivardus d see empiiril-ifikatsioon lähe-illes tänapäeval ing kasutatakse teaduse liig eri-empiriia poole isi probleeme. sti teha vaid sel ajalookultuuri

kohta kogemusküllast teadmist –, mil need teoreetilised arvestused lasevad end ajalookultuurile ümber seada, operatsiooniseerida. Millal on näiteks üks keeleline artikulatsioon, kus on juttu millestki möödunud, eriomaselt ajalooline? Fenomenid ei kannu selle spetsiifika signatuuri niisama äraloetavalt oma pealispinnal, see tuleb neilt alles suure vaevaga välja võidelda (muidu poleks ju ka lõpuks teooriatööd vaja).

Kuidas on aga lood sellise uurimise praktika? Hayden White'i teedrajavaist töödest saadik, eelkõige alates tema teosest "Metahistory",<sup>12</sup> uuritakse historiograafia retoorikat. Samas aga kaob selle avastuse lummuses, et historiograafia on kirjandus ning järgib kirjandusliku vormi retoorilisi ja poetilisi seaduspärasusi, paraku liigagi tihti silmist ajaloolise spetsiifika ja just nimelt see, mis seondub ajalookirjutuse teadustaotlusega mõistusliku potentsiaali poolest.<sup>13</sup> Teatud moel oleme jäänud maha Ranke arusaamisest, et ajalugu erineb muudest teadustest selle poolest, "et ta on ühtlasi kunst".<sup>14</sup>

Kahjuks on jutustamisuuringud vaevalt hoolitsenud ajaloolise alge spetsiifika eest,<sup>15</sup> ja ka suur huvi, mida juba pikemat aega on erinevais teadustes äratanud argikultuur,<sup>16</sup> on ajalooteadvuse igapäevasest artikulatsioonist ja mõjust paljuski mööda läinud. Olgugi et meie argimaailm on hämmastaval määral täis

ajalugu (me ainult märkame seda liiga vähe, sest meie trükitud paberi lugemisest tõnksiks muutunud pilk ei ole selleks koolitatud) ja olgugi et küll vaevalt saab kahelda selle argipäeva ajalookultuuri mõjus, ootavad laiad valdkonnad ja tähtsad fenomenid veel läbitöötamist, näiteks historiseeriv reklaam, suuline traditsioon, mida on ju olemas ka veel tänapäeval, kus me oleme just praegu vahetamas kirja näol eksisteerivat dominantset kultuuri-meediumi uue dominantse meediumi, elektroonika vastu. Ka sedasama kultuuri fundamentaalset paradigmavahetust oma tagajärgedes ajaloolise meenutuse moodusele ja mõjule on vähe uuritud, või olgu siis, et *post-histoire*'i kuulutamist peetaksegi juba empiiriliseks uurimistulemuseks.

Niisiis olen ma juba mõista andnud, mida tuleb ajalookultuuri esteetilises vallas empiirilisele ära teha. Me ei vaja üksnes empiirilisele küllastatud ajalookirjutuse poetikast – viimase katsetuse esitas Gervinus oma "Histoorka põhijoontega" 1837. aastal –, vaid peale selle ka väga palju rohkem empiirilist teadmist selle kohta, kuidas näeb ajalooline meenutus välja esteetilise taju meediumis. Üksikute fenomenide kohta on olemas ülimalt virgutavaid uurimusi, mis võivad meid õpetada, mida kõike on seal avastada, nagu näiteks Saul Friedländeri uuringud "Kitšist ja surmast"<sup>17</sup> ja Anton Kaesi töö "Ajalooteaduse

<sup>12</sup> Hayden White, *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*. Baltimore 1973 (saksa k: *Metahistory. Die historische Einbildungskraft im 19. Jahrhundert in Europa*. Frankfurt a. M., 1991).

<sup>13</sup> Vrd selle kohta: Jörn Rüsen, *Vernunftpotentiale der Geschichtskultur*. – Jörn Rüsen, Eberhard Lämmert, Peter Glotz (Eds.), *Die Zukunft der Aufklärung*. Frankfurt a. M. 1988, lk 105–114; samuti: Jörn Rüsen, *Historische Aufklärung im Angesicht der Post-Moderne: Geschichte im Zeitalter der "neuen Unübersichtlichkeit"*. – Ders., *Zeit und Sinn. Strategien historischen Denkens*. Frankfurt a. M., 1990, lk 231–251.

<sup>14</sup> Leopold von Ranke, *Vorlesungseinleitungen (Volker Dotterweich, Walter Peter Fuchs (Eds.), Aus Werk und Nachlass, Bd. IV)*. München, 1975, lk 72 jj.

<sup>15</sup> Esindava ülevaate pakub teos: Eberhard Lämmert (Ed.), *Erzählforschung. Ein Symposium (3 Bde.)*. Stuttgart, 1982; lisaks: Hartmut Eggert u.a. (Eds.), *Geschichte als Literatur. Formen und Grenzen der Repräsentation von Vergangenheit*. Stuttgart, 1990.

<sup>16</sup> Vrd Hannes Heer, Volker Ulrich (Eds.), *Geschichte entdecken. Erfahrungen und Projekte der neuen Geschichtsbewegung*. Reinbek 1985; Gerhard Paul, Bernhard Schossig (Eds.), *Die andere Geschichte. Geschichte von unten, Spurensicherung, ökologische Geschichte, Geschichtswerkstätten*. Köln, 1986; Alf Lüdtke (Ed.), *Alltagsgeschichte. Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen*. Frankfurt a. M., 1989.

<sup>17</sup> Saul Friedländer, *Kitšist und Tod. Der Wider-schein des Nazismus*. München, 1986.



kust filmina".<sup>18</sup> Ent me teame veel vähe ajaloolisuse esteetiliste tajude mänguruumist, näiteks muuseumis. Kunstiajaloo asjatundmine on veel vähe teinud tööd selle kallal, kas ja kuidas laseb ajalugu end näha esteetilistes sümbolites. Põhjanev küsimus, kas ja kuidas muutub meeleliselt presentsete objektidega igakord tajutavaks midagi eriomaselt ajaloolist, ootab ikka veel vastust, nihästi põhimõttelist-teoreetilist laadi kui ka täpse üksikanalüüsi vastust.<sup>19</sup> Selle puudujäägi põhjus on ilmselt asjaolus, et objektide esteetiline substantis, see, mida me nimetame kunstiks ning millele me omistame kõrge kultuurilise prestiiži ja vähese praktilise tähenduse, näib olevat midagi põhimõtteliselt teistsugust kui see, mida me objektide juures nimetame ajalooks ning millele me anname väiksema kultuurilise prestiiži ja suurema praktilise tähenduse. Nagu ajaloolased õigusega kurdavad ajaloolise elemendi estetiseerimise kui selle alge kaotamineku üle, millega neil on ajaloo järele küsides tegemist, nii kurdaksid ilmselt samuti kunstiloolased esteetilise elemendi historiseerimise kui selle alge kaotamineku üle, millega neil on kunsti järele küsides tegemist.

<sup>18</sup> Anton Kaes, *Deutschlandbilder. Die Wiederkehr der Geschichte als Film*. München, 1987.

<sup>19</sup> Ühe sellise analüüsi näite annab: Michael Fehr, *Aufklärung oder Verklärung*. – Rüsen, Ernst, Grütter (Eds.), *Geschichte sehen* (nagu märk. 1), lk 110–123, eriti lk 114–116 museaalse ajaloopresentatsiooni täppsanalüüs.

<sup>20</sup> Max Imdahl, *Glotta. Arena-Fresken. Ikonographie, Ikonologie, Ikonik*. München, 1980.

<sup>21</sup> Nii näiteks Georg G. Iggersi poolt. Tema kuulus raamat "Saksa ajalooteadus" (*Deutsche Geschichtswissenschaft. Eine Kritik der traditionellen Geschichtsauffassung von Herder bis zur Gegenwart*. München, 1971) taotleb peamiselt ideoloogiakriitilist funktsiooni.

<sup>22</sup> Vrd Rudolf von Thadden, *Umgang mit der Geschichte. Gedanken zu Braudels "L'identité de la France"*. – Konrad H. Jarausch, Jörn Rüsen, Hans Schleier (Eds.), *Geschichtswissenschaft vor 2000. Perspektiven der Geschichtstheorie, Historiographiegeschichte und Sozialgeschichte*. Festschrift für Georg Iggers zum 65. Geburtstag (Beiträge zur Geschichtskultur, Bd. 5). Hagen, 1991, lk 277–283.

Mõistagi kuulub ajaloolaste silmis ka kunst ajalukku, ja selle juures võib seal, kus see on eriomaselt kunst, avastada ja tõlgendada midagi oluliselt ajaloolist, mida teised allikad ei saa üldse öelda. Ning kunstiloolased omistavad ju ajaloolastena oma objektidele ajaloolise kvaliteedi, mida saab ja tuleb interpreteerida mitte üksnes neile omase esteetilise kvaliteedi raamtingimusena ikonograafiliselt ja ikonoloogiliselt, vaid esteetilise enda substantis, seega ka (Max Imdahli mõistega öeldes)<sup>20</sup> ikooniliselt. Nõnda võivad kunstiajalugu ja ajalooteadus konvergeeruda.

Välja arvatud see põhimõtteküsimus, mis peaks mõlemas distsipliinis kutsuma esile (väheste) teoreetiliste peade vaimustuse, on minevikuga ümberkäimisel olemas sitkemaid probleeme, mis tuleb lahendada, et see ümberkäimine oleks asjatundlik. Kuidas vältida näiteks kas või ajalooliste objektide dehistoreerumist muuseumides ja näitustel, mis pannakse toime (sageli täiesti ettekatsetamatult) nende esteetilise presentatsiooni laadiga, aga nii, et objektide esteetilisest võlu ei vahetataks ajaloolise instrueerimise igavuse vastu? Mida me üleüldse teame mõne meediakanali toimel ajaloolisele meenutusele lisanduvast omapärasest? Erilist tähelepanu väärib loomulikult massimeedia, ja seal omakorda eriti küsimus, kuidas ajalooline meenutus iga kord allutatakse meediumi seaduspärasusele.

Empiirilist teadmist ajaloo poliitilise kasutamise kohta on muidugi olemas suures ulatuses. Historiograafia ajalugu on alati ka poliitilise kultuuri ajalugu, ja seda on sageli just nii kirjutatudki.<sup>21</sup> Ajalooliste konstruktiivsete tähenduste rahvuslikule identiteedile on hästi teada. Igatahes seisame praegusel ajal silmitsi – ja see kehtib päris erilisel, aga mitte ainult sakslaste kohta<sup>22</sup> – sügavale tungivate muutustega kollektiivse identiteedi struktuurides, mille kohta ei ole seni veel olemas piisavalt tõlgendusmustreid. Vana natsionalismi pihta tehtud kriitika on aga osutanud selle kõlbmatusele suurgruppide, rahvaste, eneseaustamise puhul. Hans-Ulrich Wehler on äraproovitud poleemikas leidnud selle tarbeks drastilise formuleeringu: "Üleskutse natsionalismi renessansile on väärt sama palju kui püüe

nis ka kunst  
l, kus see on  
lgendada mi-  
sed allikad ei  
lased omista-  
idele ajalooli-  
interpreteeri-  
eetilise kvali-  
graafiliselt ja  
enda substant-  
tega öeldes)<sup>20</sup>  
iajalugu ja aja-

küsimus, mis  
suma esile (vä-  
ustuse, on mi-  
nas sitkemaid  
da, et see üm-  
Kuidas vältida  
ektide dehisto-  
nätustel, mis  
ettekavatsema-  
tatsiooni laadi-  
ilist võlu ei va-  
tise igavuse vas-  
lõne meediaka-  
tusele lisandu-  
panu väärib loo-  
omakorda eriti  
enutus iga kord  
pärasusele.  
poliitilise kasu-  
mas suures ula-  
on alati ka poliit-  
la on sageli just  
konstruktiivide tä-  
teedile on hästi  
gusel ajal silmitsi  
aga mitte ainult  
; tungivate muu-  
di struktuurides,  
olemas piisavaid  
tsionalismi pihta  
rud selle kõlbma-  
e, enesearusaami-  
ler on äraproovi-  
e tarbeks drastili-  
tse natsionalismi  
a palju kui püüe

panna hobusekorjust elektrišokiga tõmble-  
ma."<sup>23</sup> Kuid sellega pole veel avatud mingit  
ajaloolist väljavaadet, mille abil saaks rõhuvaid  
kogemusi arvestades tulevikukohaselt öelda,  
kes ollakse ühe rahva liikmena teiste rahvas-  
te kõrval, ühe riigi kodanikuna teiste hulgas.  
See, kuidas end väljendab rahvuslik identiteet,  
kas ja kuidas ta oskab end horisontaalselt ja  
vertikaalselt ja ka iseendas diferentseerida  
ning mis rolli mängib ja võib mängida nende-  
samade diferentseeringute puhul ajalootea-  
dus, on esmajärguline ajalookultuuri uurimis-  
probleem. Ega ainult sakslased pea uuesti  
õppima ajalooliselt vastama küsimusele, kes  
nad sakslastena on, seda peavad tegema ka  
nende naabrid, sest nad tahavad ju üheskoos  
nende teistega olla eurooplased, ja see tähendab,  
nad tahavad endale omistada sellise  
poliitilise ja kultuurilise subjektiivsuse, mis  
sisaldab enamat kui ühine haavatavus büro-  
kraatlikest süsteemidest.

Me teame veel vähe poliitilise praktika  
regulatiividest, millele on allutatud ajaloolise  
teadmise kasutamise. Olulise panuse selle  
teadmise arendamiseks annavad uurimused  
ajaloolise argumentatsiooni osatähtsusest par-  
lamendidebattide poliitilises retoorikas. Sak-  
sa keeleruumis on neid olemas vähemalt  
kaks.<sup>24</sup> Mõlemad tööd lubavad teha esimesi  
üldistusi ajaloo kasust ja kahjust poliitilisele  
elule, ja nad teevad üliväga selgeks, et ajalugu  
järgib poliitikas muud regulatiive kui teaduses.  
Niisuguseid uurimusi tuleks võrdlevalt jätkata,  
me saaksime siis huvitavat teavet ajalooli-  
suse poliitilise retoorika rahvuslike eripärade  
ja rahvusvaheliste ühisjoonte kohta.

Mis lõpuks ajalookultuuri kognitiivsesse  
mõõtmesse puutub, siis on siin ajaloodidakti-  
ka ja historiograafialugu kandnud hoolt selle  
eest, et meie puudujäägid empiirilise teadmi-  
se alal on võrreldes kahe teise mõõtmega väik-  
semad. Ajalooliste õpirotsesside empiiriline  
uurimine ei ole ajaloodidaktikas küll kaugeltki  
sel määral enesestmõistetav, nagu see oleks  
ajaloolist õppimist käsitlevale teadusele vaja-  
lik, ent ometi on meil olemas terve hulk uuri-  
musi (muide mitte üksnes laste ja noorukite)  
ajalooteadvuse väljendumisest.<sup>25</sup> Need uuri-  
mistulemused on aga ajalookultuuri kontsepti

juures rakendatavad vaid piiratud ulatuses,  
sest seal tuleb ju kognitiivseid tegureid näha  
seoses teiste teguritega, ning seda seost on  
siiski tematiseeritud vaid vähesel määral.<sup>26</sup>  
Mis puutub ajalooteadusesse kui ajalookultuuri  
tähtsaimasse kognitiivsesse tegurisse, siis  
me teame palju ta minevikust ja vähe ta olevi-  
kust.<sup>27</sup> Kuidas mõjutab ajalooline uurimine  
mingi maa ajalookultuuri? Millised tulemused  
millistel tingimustel modifitseerivad juhtnöo-  
re ja kooliõpikuid? Missugune erialane inter-  
pretatsiooni kontsept avaldab mõju muuseumi-  
dudes ja missugune mitte? Need on vaid mõ-  
ned küsimused tervest küsimuste puntrast,  
millele tuleb alles saada vastus empiirilise  
tööga. Kui me tahame teada, mida suudame  
saavutada oma tunnetustööga, et osata teha  
seda tööd mõjuvõimalusi selgemalt teadvus-  
tades, siis peaksime selliseid uuringuid stimu-  
leerima.

Ajalookultuuri uurimise kolmandat vald-  
konda saan ma üksnes mainida ja mitte üks-  
sikasjalikult iseloomustada: see on kogu prag-  
maatika ala. Siin ei ole tegemist sellega, et  
arendada teooriaid, hõlvata fenomenikooslu-  
si ja siis neid fenomenikooslusi teooriast ju-  
hindudes empiiriliselt läbi töötada, vaid sel-  
lega, et uuriva sekkumisega ajalookultuuri

<sup>23</sup> "Aufforderung zum Irrweg". – Der Spiegel, 24.9.1990, lk 29.

<sup>24</sup> Wolfgang Bach, Geschichte als politisches Argument. Eine Untersuchung an ausgewählten Debatten des Deutschen Bundestages. Stuttgart, 1977; Katherina Oehler, Geschichte in der politischen Rhetorik. Historische Argumentationsmuster im Parlament der Bundesrepublik Deutschland (Beiträge zur Geschichtskultur, Bd. 2). Hagen, 1989.

<sup>25</sup> Nii näiteks viimati: Bodo von Borries, Hans-Jürgen Pandel, Jörn Rüsen (Eds.), Geschichtsbewusstsein empirisch. Pfaffenweiler, 1991.

<sup>26</sup> Üht erandit kujutab endast Volkhart Knigge uuri-  
mus: "Triviales" Geschichtsbewusstsein und verstehender Geschichtsunterricht (Geschichts-  
didaktik. Studien, Materialien, NF. Bd. 3). Pfaffenweiler, 1988.

<sup>27</sup> Rolli kohta, mida ajalooteadus peab selle nime-  
kate saksa esindajate arvates mängima avalikkus-  
ses, annab teavet: Frank Niess (Ed.), Interesse an  
der Geschichte. Frankfurt. a. M., 1989.

praktikasse omandada teadmine seal hädavajaliku ja asjakohase tegevuskompetentsi kohta. See teadmine võib siis olla ühtlasi kasulik niisuguse tegevuskompetentsi enda loomiseks. Uurimine tähendab siin jälgivat osalemist sellistes tegevusseostes, milles ajaloolised meenutused mängivad tähtsat rolli. Pean siinkohal silmas eelkõige kooli, aga samuti ka väljaspool kooli ja ülikooli asuvaid mitmekeelsiseid ja laialivalguvaid praktika areaale, kus ajalooa tuleb ümber käla asjatundlikult. Seejuures nõutav asjatundmine ei ole küll identne erialapädevusega kitsamas mõttes. Võiks rääkida hoopis didaktilisest või pragmaatilisest pädevusest, ja kui selle pädevuse omandamine ei pea toimuma puht loomupäraselt ja deviisi järgi: "Kas või sure, aga tegema peadi", siis läheb selleks vaja ka omaette teadmisharu ajalookultuuri pragmaatika kohta. Niisugune pragmaatika on väljatöötatud kujul seni olemas ainult koolipraktika tarbeks. Kõigis teistes valdkondades (vähemalt meil) on vaevalt olemas institutsionaliseeritud või organiseeritud tööd eesmärgiga süvendada arusaamist neist nõuetest, et praktika ajalookultuuris õnnestuks. Üsna paljude ajalootudengite enam või vähem sunniviisiline ümberorienteerumine õpetajaameti kutsesihilt tegutsemisele kooli- ja ülikoolivälistes valdkondades toob üha teravamalt teadvusse uurimisdefitsiidi nende valdkondade pragmaatika asjus.

Minu eelnevail mõttearendustel on üldiselt postulaadiomane ja programmiline iseloom. Aga ma siiski usun, et on olemas tõiseid põhjusi üritada teha senisest rohkem ajalookultuurile suunatud uurimisingutusi eespool nimetatud kolmes suhtes. Rohkem teadmist selle kohta, millistes praktilistes seostes ajaloolaste meenutustöö toimub, milliseid regulatiivseid töö sealjuures järgib, millistele vajadustele see vastab ja millist mõju see võib avaldada, rohkem teadmist sellest ajaloo kohast elus ei kalluta ju meid kõrvale ajalooteaduse pärisülesannetest, vaid teritab pilku nende allikate suhtes, millest lõppude lõpuks toituvadki tema tunnetuslikud edusammud. Ajalookultuur võib olla erialase enesemõistmise avardamiseks ja süvendamiseks mõeldud kategooria. Enesemõistmine avardub selle

seose komplekskuse võrra, milles paikneb tunnetus koos ajaloolise mõtestamise poliitiliste ja esteetiliste teguritega, ja ühtlasi enesemõistmine ka süveneb sissevaatega ajaloolise teadmise praktilistesse konstitutsiooniseostesse, mis võivad tõhustada ajalooteaduse valgustuspotsentsiaali. Kui see on õige, siis me ei peaks küll viivitama, et hakata uurides avama endale ajalookultuuri, mida me kõik tahame teenida.

□

Originaal: Jörn Rüsen, *Geschichtskultur als Forschungsproblem*. – Ders., *Historische Orientierung. Über die Arbeit des Geschichtsbewusstseins, sich in der Zeit zurechtzufinden*. Köln/Weimar/Wien: Böhlau Verlag, 1994, lk 235–245.

Tõlkinud Mart Kivimäe

1 J.  
Arb  
zur  
258  
2 J.  
[tlk  
199  
3 J.  
lk 2  
4 G.  
sisti  
Run  
5 H.  
Zur  
und  
6 An  
et aj  
da k